

VAD RELIGIONS- FRIHET INNEBÄR OCH NÄR DEN FÅR BEGRÄNSAS

**EN LATHUND OM
RELIGIONSFRIHET**

svenska
missionsrådet

Svenska missionsrådet

Tryck: 2010

Omslag: En gatuförsäljare visar en hinduisk staty i Dhaka, Bangladesh, juli 2007. Mer än 80 procent av landets befolkning är muslimer. Foto: © Manoocher Deghati/IRIN

Innehåll

Om den här skriften	4
Vilka trosuppfattningar skyddas av religions- och trosfriheten?	5
Vad innebär religions- och trosfrihet?	6
Vad innebär religions- och trosfrihet inte?	11
Hur bedömer man om en begränsning av utövningen är legitim?	13
Religions- och trosfrihet i svensk utrikespolitik	16
Mer information	18

Denna skrift är producerad med ekonomiskt stöd från Sida. Sida ansvarar inte för dess innehåll eller form.

Om den här skriften

Burkadebatten, handskakningsdomen, minaretförbud, religiösa friskolor, förföljelse av religiösa minoriteter. Religionsfrihetsfrågor hamnar allt oftare på löpsedlarna. Funderar du på vad du tycker i de här frågorna? Är du förvirrad över vad religionsfrihet egentligen innebär?

Den här skriften talar inte om vad du ska tycka i enskilda frågor. Däremot hittar du information om vad som gäller enligt internationell och svensk lag samt de kriterier som finns för att bedöma om en begränsning av religionsutövningen är legitim eller inte.

Vilka trosuppfattningar skyddas av religions- och trosfriheten?

Religions- och trosfriheten¹ skyddar människor som har och utövar olika former av trosuppfattningar. Enligt Europadomstolen betyder begreppet tro (belief), ”views that attain a certain level of cogency, seriousness, cohesion and importance”² eller ”a coherent view on fundamental problems”³. Traditionella, ickereligiösa och nya religiösa trosuppfattningar skyddas liksom ickereligiösa trosuppfattningar såsom ateism, agnosticism, humanism och pacifism. Rätten att inte ha en uppfattning om trosfrågor skyddas också.

Exempel på trosuppfattningar som har nekats skydd av Europadomstolen är en stark personlig motivering att sprida aska efter kremering hemma och en tro på aktiv dödshjälp.

1 ”Freedom of religion or belief” översätts ofast med ”religions- och trosfrihet”. Dock är översättningen problematisk eftersom ordet tro brukar tolkas i religiösa/andliga termer. Eftersom ”belief” av Europadomstolen tolkas på ett mycket bredare sätt vill Svenska missionsrådet införa ordet ”övertygelse”, alltså religions- och övertygelsefrihet.

2 *Cambell and Cosans v. United Kingdom* (Ser. A) No 48 (1982) ECHR, paragraf 36

3 *X. V Germany App. No. 8741/79* (1981) 24 D&R 137.

Vad innebär religions- och trosfrihet?

Staten har ett ansvar att respektera, skydda och främja följande sju dimensioner av religionsfrihet:

1. Frihet att välja, byta och lämna sin religion eller trosuppfattning⁴

Denna rätt får aldrig begränsas, och kallas ibland den inre religionsfriheten.

Rätten är hotad och ifrågasatt internationellt. Flera stater förbjuder människor att tillhöra, byta eller lämna vissa religioner och i många länder förekommer hot och våld mot människor som lämnar en tro. Även i Sverige förekommer hot och våld.

2. Frihet att utöva en religion eller trosuppfattning

Alla har frihet att ensam eller i gemenskap med andra, offentligt eller enskilt, utöva sin religion eller trosuppfattning⁵. Rätten att utöva får under vissa omständigheter begränsas (se sidan 14). Rätten att utöva är mångfacetterad och inkluderar rättigheter för både individer och kollektiv som tillsammans utövar sin religion eller trosuppfattning.

⁴ Europakonventionen artikel 9, ICCPR artikel 18.

⁵ Europakonventionen artikel 9, ICCPR artikel 18

Över 70 procent av världens befolkning bor i länder där staten eller grupper i samhället kraftigt begränsar medborgarnas religionsfrihet.⁶

Följande rättigheter lyfts fram internationellt:

- att fira gudstjänst eller samlas i anslutning till en religion eller trosuppfattning och att bygga, etablera och underhålla lokaler för det ändamålet,
- att etablera religiösa och humanitära institutioner samt välgörenhetsinstitutioner,
- att tillverka, införskaffa och använda föremål och material som är nödvändiga för ritualer och sedvänjor, inklusive att följa en viss diet,
- att skriva, ge ut och sprida relevanta publikationer,
- att lära ut en religion/trosuppfattning i lokaler som är lämpliga för ändamålet samt att etablera teologiska seminarier eller skolor,
- att söka och ta emot frivilliga finansiella och andra bidrag,
- att utbilda, utnämna eller rösta fram lämpliga ledare, präster och lärare,
- att uppmärksamma och fira religiösa högtider och vilodagar,
- att kommunicera med individer och samfund i religiösa frågor på nationell och internationell nivå,

⁶ Pew Forum (oberoende forskningsinstitut) rapport "Global Restrictions on Religion" december 2009, <http://www.pewforum.org/docs/?DocID=491>

- att uppvisa religiösa symboler inklusive att bära religiös klädsel.

3. Frihet från tvång

Religionsfrihet innebär frihet från tvång som hindrar människor från att ha eller anta en religion eller trosuppfattning. Hot, våld, diskriminering och straffrättsliga åtgärder är förbjudna. Frihet från tvång gäller även individens frihet att välja formerna för att utöva den egna religionen/trosuppfattningen.

4. Frihet från diskriminering

Det är förbjudet att diskriminera någon på grund av religion eller trosuppfattning. Förbudet gäller diskriminering av både teistiska och ateistiska trosuppfattningar samt icke-traditionella, minoritetsreligioner och nya religioner eller trosuppfattningar. Staten måste genomföra effektiva åtgärder för att förhindra och eliminera sådan diskriminering i samhället⁷.

Internationellt sker omfattande diskriminering på grund av religion eller trosuppfattning, med allvarliga konsekvenser för människors tillgång till hälsovård och utbildning.

5. Föräldrarnas rätt, barnens rätt

Föräldrar har rätt att ge sina barn religiös och moralisk uppfostran i enlighet med den egna trosuppfattning-

⁷ ICCPR artikel 2, 5, 26 och 27; 1981 Declaration of the General Assembly artikel 2,3 och 4; UN Human Rights Committee, General Comment No.22 (2)

en. Detta ska göras på ett sätt som är förenligt med barnets växande kapacitet att själv ta ställning⁸.

Utövningen av en religion eller trosuppfattning får inte skada barnets fysiska eller mentala hälsa eller utveckling⁹. Varje barn har rätt att ha tillgång till undervisning i religions- och trosfrågor i enlighet med vårdnadshavarens önskemål och ska inte tvingas att delta i undervisning om religion eller trosuppfattning mot vårdnadshavarens önskemål, med barnets bästa som underliggande princip¹⁰.

Internationellt tvingas miljontals barn från religiösa minoriteter delta i konfessionell undervisning om majoritetsreligionen.

6. Rätten att vägra

Rätten att vapenvägra ingår i religions-, övertygelse- och samvetsfriheten¹¹, vilket Europadomstolen för mänskliga rättigheter har bekräftat i ett dom mot Armenien (Bayatyan v. Armenia App. no. 23459/03, ECHR). Internationellt fängslas vapenvägrare fortfarande av flera stater. Andra former av rätten att vägra erkänns dock av många. Frågan är omdebatterad på EU-nivå i relation till hälsovårdsfrågor (till exempel abort, preventivmedel och livets slutskede/aktiv döds hjälp) och till samkönat äktenskap.

Dessa frågor är ett relativt nya och det är svårt att veta hur Europadomstolen kommer att ställa sig till gränsdragningar i framtiden.

8 Barnkonventionen artikel 14 (2)

9 1981 Declaration of the General Assembly artikel 5 (5)

10 1981 Declaration of the General Assembly artikel 5 (2)

11 United Nations Human Rights Committee General Comment No. 22, §11

7. Arbetstagare och arbetsgivare

Arbetsgivare bör visa en rimlig flexibilitet i relation till arbetstagares trosuppfattningar och behov av att kunna utöva sin religion på arbetsplatsen. Vad som anses rimligt varierar mycket mellan olika typer av arbetsgivare, arbetsplatser och tjänster och i relation till olika former av religionsutövning. Arbetstagarens frihet att lämna sin anställning vägs också in.

Vad innebär religions- och trosfrihet inte?

Det finns ofta missuppfattningar om vad religions- och trosfriheten innebär:

Fel: Särskilda privilegier för religiösa människor.

Rätt: Religions- och trosfrihet omfattar traditionella och icke-traditionella, gamla och nya, teistiska, icke-teistiska och ateistiska trosuppfattningar, pacifism med mera ¹².

Fel: Att religioner och trosuppfattningar har rätt till frihet från kritik.

Rätt: Lagar som begränsar yttrandefrihet genom förbud mot hädelse och smädelse begränsar religionsfriheten och orsakar lidande för religiösa minoriteter och oliktränkande i flera länder. Religionsfrihet och yttrandefrihet går oftast hand i hand.

Fel: Att man får säga vad som helst i religionens eller annan trosuppfattnings namn.

Rätt: Man får inte propagera för krig eller främja hat på grund av nationalitet, ras eller religion på ett sätt som utgör uppvigling till diskriminering, fientlighet eller våld ¹³. Staten har ett ansvar att förhindra alla uttalanden (religiösa eller ej) som utgör uppvigling till diskriminering och våld.

12 Freedom of Religion: European Human Rights Law and Practice, Paul M. Taylor, Cambridge University Press 2005

13 United Nations Human Rights Committee General Comment No. 22

Fel: Att man har rätt att slippa se andra människors religionsutövning.

Rätt: Enligt artikel 9 av Europakonventionen har alla rätt att utöva sin trosuppfattning (religiös eller icke-religiös) både privat och offentligt. Naturligtvis har alla rätt att slippa delta i utövningen av andra människors trosuppfattningar, det vill säga utövandet får vara synligt men får inte bli påtvingande för andra. Gränsdragningen handlar om vad som är påtvingande.

Fel: Att religioner har rätt till sina anhängare.

Rätt: Varje individ äger sin egen religionsfrihet och får aldrig utsättas för religiöst tvång.

Fel: Att en person har rätt att kontrollera en annan persons religionsutövning eller att föräldrar har rätt att påtvinga religionsutövning utan hänsyn till barnets växande kapacitet att själv ta ställning.

Rätt: Religionen får inte göra ovanstående oavsett vad religionen föreskriver om detta.

Fel: Att man får bryta mot andra mänskliga rättigheter genom att hävda religionsfrihet.

Rätt: Religions- och trosfrihet får inte tolkas på ett sätt som innebär att staten, en grupp eller en person har rätten att agera på ett sätt som syftar till att utplåna några av de andra fri- och rättigheterna¹⁴.

¹⁴ Europakonventionen artikel 17

Hur bedömer man om en begränsning av utövningen är legitim?

Kan man förbjuda lärare, elever eller studenter från att bära heltäckande slöja? De senaste åren har flera förslag till begränsningar av religionsutövningen lyfts fram både i Sverige och i andra länder. Men hur resonerar internationell och svensk lag?

Det finns två steg att tänka igenom:

1. Är varje förslag att begränsa religionsutövning en begränsning av religionsfriheten?

Allt som man gör med en religiös motivering skyddas inte av religionsfriheten. Europadomstolen skiljer mellan handlingar som är nära förknippade med religionen eller trosuppfattningen (skyddas av religionsfriheten) och handlingar som enbart är motiverade av densamma (skyddas inte).

Hur vet man då om en handling är nära förknippad eller bara motiverad? De handlingar som listas under punkt två på sidan sex ger viss vägledning, men jurister med relevant kompetens bör tillfrågas i varje enskilt fall.

Förutom Europakonventionen tar svenska domstolar även hänsyn till Sveriges diskrimineringslagstiftning. Relationen mellan dessa lagar är otydlig. Det är möjligt att diskrimineringslagstiftningen i vissa sammanhang skyddar människor från diskriminering på grund av handlingar som enbart motiveras av en religion.

2. Är begränsningen legitim?

Europakonventionen ger följande ramverk för bedömning av om en begränsning är legitim: Artikel 9: Friheten att utöva sin religion eller tro får endast underkastas sådana begränsningar som är föreskrivna i lag och som i ett demokratiskt samhälle är nödvändiga med hänsyn till den allmänna säkerheten eller till skydd för allmän ordning, hälsa eller moral eller till skydd för andra personers fri- och rättigheter.

Frågan är alltså inte om en begränsning är önskvärd, utan om den är nödvändig och föreskriven i lag. Dessutom innebär skyddet för religionsfriheten ett förbud mot bestämmelser som uttryckligen riktar sig mot någon viss religionsutövning eller som uppenbart syftar till att motverka en viss religiös åskådning.

Utifrån Europakonventionen kan man ställa sig följande frågor när man tänker på en möjlig begränsning:

- På vilket sätt och till vilken grad hotar beteendet som ska begränsas den allmänna säkerheten, ordningen, hälsan eller moralen? Vilket underlag finns för att bedöma detta?
- På vilket sätt och till vilken grad hotar beteendet

som ska begränsas andra personers fri- och rättigheter? Vilket underlag finns för att bedöma detta?

- Är den föreslagna begränsningen proportionerlig i förhållande till hotet?
- Om syftet är att skydda andra personers fri- och rättigheter, hur effektiv kommer den föreslagna begränsningen vara för att uppfylla det syftet? Finns det andra metoder som är mer effektiva eller som inte innebär en begränsning av medborgarnas frihet? Vilken erfarenhet finns i andra länder?
- Är begränsningen diskriminerande mot en viss trosuppfattning eller religion eller gäller det alla?

Religions- och trosfrihet i svensk utrikespolitik

»I många länder utnyttjas religion för politiska ändamål. (...) diskriminering på grund av religion eller tro utgår ofta från avsiktlig statlig policy att utesluta vissa religiösa eller trosgemenskaper och för att inskränka eller förhindra deras tillgång till exempelvis hälsovård, statlig utbildning eller statliga tjänster.«

Asma Jahangir, FNs före detta specialrapportör för religions- och trosfrihet

Över 70 procent av världens befolkning bor i länder där staten eller grupper i samhället kraftigt begränsar medborgarnas religionsfrihet¹⁵. Bristande religionsfrihet orsakar omfattande lidande för individer och grupper, och bidrar till spänningar, våld och väpnad konflikt på samhällsnivå. Auktoritära stater använder ofta religionsförtryck som ett sätt att kuva det civila samhället där trosbaserade rörelser och organisationer ofta är viktiga aktörer. Diskriminering på grund av religion och tro är mycket vanligt förekommande och påverkar minoriteters tillgång till sociala och ekonomiska rättigheter. Kvinnor, barn, migrantarbetare och flyktingar är särskilt utsatta.

15 Pew Forum (oberoende forskningsinstitut) rapport "Global Restrictions on Religion" december 2009, < <http://www.pewforum.org/docs/?DocID=491> >

Därför är religions- och trosfriheten viktig att försvara i utrikespolitiken

Enligt regeringen är religionsfriheten prioriterad inom utrikespolitiken tillsammans med de andra opinionsfriheterna¹⁶. Denna prioritering är dock inte uppenbar i praktiken och mycket arbete återstår innan det kan sägas att det finns en aktiv integrering av religionsfrihetsfrågor. Till exempel saknar Sida verktyg att analysera och hantera religionsfrihetsfrågor i utvecklingssamarbetet, trots att Sida arbetar i flera länder där religionsfrihet begränsas kraftigt av staten eller andra aktörer i samhället (till exempel Irak och Afghanistan).

¹⁶ Carl Bildt, Svar på skriftlig fråga 2009/10:421

Mer information

Mer information om situationen för religionsfrihet internationellt samt rekommendationer för utrikes- och biståndspolitik finns i rapporten "Tro, frihet och förändring – så kan religionsfrihet integreras i svensk utrikespolitik", publicerad av Svenska missionsrådet 2009.

Rapporten kan laddas ned på:

< www.missioncouncil.se/religionsfrihetsrapport >

Svenska missionsrådet är en mötesplats för 36 kyrkor, missionsorganisationer och biståndsorganisationer i Sverige som arbetar för en rättvis värld. Svenska missionsrådet prioriterar påverkansarbete för att främja religions- och trosfrihet internationellt i alla dess dimensioner för alla människor.

Om du har frågor eller funderingar kring religions- och trosfrihet ta gärna kontakt med Svenska missionsrådet:

Eva Christina Nilsson, generalsekreterare

Katherine Cash, ansvarig för religionsfrihetsfrågor

E-post: katherine.cash@missioncouncil.se

Telefon: 08-453 68 95

VAD RELIGIONSFRIHET INNEBÄR OCH NÄR DEN FÅR BEGRÄNSAS

Burkadebatten, handskakningsdomen, minaretförbud, religiösa friskolor, förföljelse av religiösa minoriteter. Religionsfrihetsfrågor hamnar allt oftare på löpsedlarna. Funderar du på vad du tycker i de här frågorna? Är du förvirrad över vad religionsfrihet egentligen innebär?

Den här skriften talar inte om vad du ska tycka i enskilda frågor. Däremot hittar du information om vad som gäller enligt internationell och svensk lag samt de kriterier som finns för att bedöma om en begränsning av religionsutövningen är legitim eller inte.

svenska
missionsrådet
www.missioncouncil.se